

УДК 32.1 (510)

**РОЛЬ ТА МІСЦЕ УКРАЇНОЗНАВСТВА
У НОВІТНЬОМУ НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ
ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В ГУМАНІТАРНІЙ ПОЛІТИЦІ ДЕРЖАВИ
І СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ*****Павло ГАЙ-НИЖНИК***доктор історичних наук,
завідувач відділу історичних студій НДІУ*

***Анотація.** У статті висвітлюються теоретичні підстави та практичне значення використання українознавчих досліджень (українознавства) не лише як комплексу знань про Україну всередині країни та за її межами (в діаспорі), а й як одного з чинників «м'якої сили», сучасної гуманітарної політики і системи національної безпеки держави Україна.*

***Ключові слова:** українознавство, національна безпека, «м'яка сила», діаспора.*

**РОЛЬ И МЕСТО УКРАИНОВЕДЕНИЯ
В НОВЕЙШЕМ НАУЧНОМ ПРОСТРАНСТВЕ
И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В ГУМАНИТАРНОЙ ПОЛИТИКЕ ГОСУДАРСТВА
И СИСТЕМЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ****Павел ГАЙ-НЫЖНЫК***доктор исторических наук,
заведующий отделом исторических студий НИИУ*

***Аннотация.** В статье освещены теоретические основания и практическое значение использования украиноведческих исследований (украиноведения) не только как комплекса знаний об Украине внутри страны и за её пределами (в диаспоре), а также как одного из факторов «мягкой силы», современной гуманитарной политики и системы национальной безопасности государства Украина.*

***Ключевые слова:** украиноведение, национальная безопасность, «мягкая сила», диаспора.*

**ROLE AND PLACE OF UKRAINIAN STUDIES
IN THE MODERN RESEARCH AREA AND ITS IMPORTANCE
FOR THE STATE HUMANITARIAN POLICY
AND NATIONAL SECURITY ORGANIZATION**

* В основу статті покладено доповідь на міжвіддільовому науково-методологічному семінарі з теоретичних проблем українознавства, який відбувся 17 березня 2015 р. в НДІУ.

P. HAI-NYZHNYK

Doctor of Historical Sciences,

Head of the Department of Historical Studies of RIUS

Annotation. *The article examines the theoretical basis and practical significance of use of Ukrainian Studies (Ukrainoznavstvo) not only as a body of knowledge about Ukraine within the country and abroad (in the Diaspora), but also as a factor of «soft power», the modern humanitarian policy and national security organization of Ukraine.*

Key words: *Ukrainian studies, national security, «soft power», Diaspora.*

Досить тривалий час в українському науковому (і не тільки) співтоваристві точилися (й тривають досі) суперечки щодо визнання (чи заперечення) українознавства як науки, його призначення, місця, завдань і ролі не лише в академічній спільноті, а й у науковому світі, житті суспільства, народу, держави.

Не вдаючись до екскурсу в історію та деталі наукової, як і псевдонаукової, аргументації «за» і «проти» (залишимо цю рутину історіографам і професійним критикам), а також до персоніфікації дискурсу щодо зазначеного вище та до його філософсько-психологічної складової, хотілося б, проте, висловити кілька власних думок з приводу цього питання, аж ніяк не претендуючи на вичерпність і, тим паче, не зазіхаючи на лаври «дороговказувачів» чи «розпиначів» українознавства.

Насамперед нагадаємо, що твори українознавчого характеру мають порівняно недовготривалу історію й почали ширитися окремими неофітами-просвітянами від XVIII ст., поволі здобуваючи популярність в освічених колах суспільства. Із плином розвитку українського просвітницького руху, літератури, політизації суспільства в Російській та Австро-Угорській імперіях українознавчі дослідження хоч набували більших і глибших обширів і розвідок, проте за

умов бездержавництва та утисків імперських метрополій (панівних націй) все ще продовжували перебувати на аматорсько-просвітницькому рівні.

Лише за часів УНР та Української Держави (Гетьманату) 1918 р. були зроблені істотні спроби інституціоналізувати українознавство на державному рівні як офіційну державно-освітню програму, навчальну дисципліну та вивести його на науковий рівень (у державних і урядових установах, для вчительства запроваджувалися курси українознавства, відповідні уроки вводилися у школах, в університетах засновувалися кафедри, було створено Українську академію наук тощо). Проте іноземні інтервенції та подальша кількарічна війна на декілька фронтів, втрата державності й окупація іноземними загарбниками України перервали революційно-еволюційну потенцію українознавства, чому, безумовно, сприяла б українська національна державність.

Подальша доля українознавства була співставна до долі українського народу, що був поневолений у рідному краї чи розкиданий на чужині. В СРСР, з відомих нині політико-ідеологічних причин, українознавство не мало не те що можливостей до розвитку, а й права на існування, окремі праці українознавчого характеру були публіцистично-

заідеологізованого штибу, а поодинокі дослідження українознавчого характеру з претензією на науковий рівень утримували такий статус фактично неофіційно й практично лише завдяки науковому авторитету їх авторів. У діаспорі ж українська еміграція заснувала численні українознавчі центри, але відірваність від джерельної бази, власного народу, національної нижчої й вищої школи, українського академічного і державного підґрунтя, рідної території тощо об'єктивно звела українознавчі центри в еміграції здебільшого до національно-виховного і аматорсько-публіцистичного рівнів, головним завданням яких було намагання якомога довше протистояти цілковитій асиміляції на чужині, збереження національної свідомості (національної ідентичності) й мовної (історичної) пам'яті серед української еміграції.

Із відновленням державної самостійності Україною українознавство отримало історичний шанс відродитися й піднятися на якісно новий рівень. Проте постійні економічні кризи, соціальні потрясіння й де-факто антиукраїнськість як вітчизняної квазіеліти, так і українофобство чи не всіх українських урядів звели нанівець потенційні можливості до поширення і розвитку українознавчих досліджень, а примітивізація (показовість) праці заснованих за роки незалежності українознавчих державних науково-дослідних установ та центрів сприяла не підвищенню статусу й авторитету українознавства, а швидше імітації його становлення як науки та всебічній дискредитації (окремі винятки, звісно ж, становили певні вчені-особистості, які лише власними зусиллями та працями надавали українознавчим дослідженням наукового підґрунтя і значення).

Тож поки що через низку як об'єктивних, так і суб'єктивних причин українознавчі установи (як і дослідження) не набули ані свого потенційного розвитку, ані належного наукового рівня, ані здобули відповідного визнання. Висновок невтішний, проте і не підсумковий. І ось чому.

Сучасне українознавство аж ніяк не є самостійною науковою галуззю (власне, самостійною наукою як такою) в усталено-класичному розумінні, проте dokonano заявило й утверджується як самодостатній осучаснений синтез (комплекс) інтегральних наукових знань і дисциплін про цивілізаційний і світоглядно-духовний розвиток українського народу (науково-дослідницький україноцентризм), його нетлінний націєтворчий і соборницький усвідомлений інстинкт (науково-дослідницький націєцентризм) та державотворчий еволюційний/революційний шлях (науково-дослідницький державоцентризм), основою чого є багатогранний і визначальний стержень: українець (людина/ особистість/рідина) – українство (спільнота/суспільство/народ) – державництво (нація/цивілізація/держава).

Отже, перш за все, основним питанням у колі дослідницьких проблем українознавства мусить бути українство у всій його єдності та різнобарв'ї (як власні народи є пріоритетними у вітчизнянознавчих науках західних країн – американістиці, англосаксознавстві, полоністиці та ін.), а саме – вивчати свій народ, його споконвічність і витоки, його дух і тіло, його велич, винятковість, державне провідництво й унікальне місце у європейському і світовому просторі та цивілізаційному поступі людства.

Проте чи виключає «синтез (комплекс) інтегральних наукових знань і дисциплін», власне, саму науковість і дослідницьку складову? Очевидно, що ні, але лише у тому разі, коли до його (у цьому випадку – українознавства) репрезентантів належать причетні до науки особи із відповідними освітою, системно-аналітичними навичками, що володіють належними теоретико-методологічними знаннями та інструментарієм й іншим науково-інтелектуальним багажем тощо. Ті, що усвідомлюють також і свою особисту наукову відповідальність, а не керуються потягом творчо-патріотичного пориву чи одержимі фантазійно-сенсаційним графоманством. Утім такі (і не тільки) визначальні критерії та застереження (легітимізація та табу) притаманні науці (науковій діяльності) взагалі й кожній її галузі зокрема.

Та чи доречно на сучасному етапі говорити про будь-яку окремішню науку, чи не є така позиція апріорі науково-деструктивною та безперспективною з огляду на інтелектуальний вибух світового постіндустріального (постмодерністського) суспільства й постнекласичної науки, чи існують, врешті, у новітньому науковому просторі ізольовані на самих себе прогресивні науководслідні напрями – гадаємо, відповідь очевидна – сучасна планета та новітній науковий світ неможливі поза синтезом, комплексним поєднанням цілого обшiru наукових знань і здобутків, теоретичних та практичних досягнень тощо.

І українознавство тут не є і не може бути винятком, а отже, й за дотримання відповідних і належних наукових умов, рівня й дослідницьких вимог та результатів тощо цілком здатне зайняти свою нішу у науковому світі. Ніші не

окремішньої чи особливої, а належної, з визначеним спрямуванням щодо концептуально-власного шляху розвитку, відповідно до потреб і запитів часу, із формуванням та інкубацією новітнього українознавчого інтелектуального ядра, яке здатне було б виробляти новітні українознавчі школи, наукові напрями, теоретичні концепції й методологічні засади тощо, а головне – кожного разу відповідати новітнім науковим стандартам та здатними вирішувати нові й нові цивілізаційні виклики, що супроводжуватимуть українців, українську державу й український світ крізь простір, час та історію. А відтак – здобути суспільне, державне, світове і загальнонаукове визнання [1].

Разом із тим новітній світовий порядок XXI ст., що зазнає значних трансформацій та тиску глобалізаційних процесів, досвід культурно-світоглядного і мовного протистояння українського світу водночас зі псевдосвітом т. зв. «рускага міра» та наполегливим просуванням англосаксонської культури й мови, із наступом західного мультикультуралізму та ісламського радикалізму й, зрештою, уроки останньої російсько-української війни й усезростаюча роль України та українського етнонаціонального чинника у світовій політиці й у міжнародному світосприйнятті логічно висувують питання: чи скористається український народ новими можливостями і чи здолає Українська Держава випробування сучасності, й чи готова до викликів майбуття.

Сучасні міграційні світові процеси та чимдалі зростаюча еміграція українців в інші держави світу в умовах сучасних глобалізаційних викликів говорять і про те, що чисельність етнічних українців у

світі збільшуватиметься, а факт державницького існування України посилюватиме інтерес до нашої історії, культури, освіти тощо. Тож розвиток українознавства як у самій Україні, так і в діаспорі та за кордоном взагалі слугуватиме для держави Україна одним з аспектів концепту «м'яка сила», який нині починає використовуватися світовими державами [2]. У зовнішній політиці контекстуальний розум є інтуїтивною діагностичною навичкою, яка допомагає політикам узгоджувати тактику з цілями, щоб створити розумні стратегії. Особливо важливо цей момент враховувати для України, позаяк якщо для великих держав значний потенціал «жорсткої сили» врівноважується «м'якою силою», то потенціал «твердої сили» України є набагато меншим від сучасної «твердої сили» Америки (США), Росії (РФ) чи Китаю (КНР).

Тому Україні потрібно розвивати саме «м'яку силу», адже потенціал України у «м'якій силі» набагато більший від її потенціалу «твердої». Надто якщо країна послідовно прагнучиме до високої цивілізації, тобто слідуванню демократичним цінностям, популяризації національної культури, що, в свою чергу, збільшить її «м'яку силу» й цим самим підвищить авторитет у світовій політиці [3]. І цією «м'якою силою» України цілком може стати українознавство в країнах, де поширена (або де існують тенденції до зростання) українська діаспора, а також українознавчі лекції для іноземних студентів, що навчаються в Україні.

Україна має посилювати свій потенціал «м'якої сили» в Росії. Потрібно активізувати діяльність українського посольства в РФ щодо проведення спільних культурно-мистецьких, наукових,

освітніх заходів не тільки в Москві, а в інших регіонах Росії. Необхідно активніше використовувати потенціал української діаспори в Росії, яка є найбільшою за чисельністю серед країн СНД й налічує (за офіційними підрахунками) 4 млн. 379 тис. 690 осіб, проте активність якої в питаннях популяризації України за кордоном є достатньо низькою. І в цьому контексті додамо, що саме українознавство може долучитися до реалізації цієї мети (й не лише в Росії чи країнах колишнього СРСР, а й у країнах ЄС, США, Канаді, Бразилії, в країнах Азії та Австралії [4], врешті – в самій Україні).

Відомо, що в сучасному світі найбільш ефективними вважаються освітні і культурні проекти та обміни, позаяк вони розглядаються як більш перспективні і тривалі в часі. Саме така діяльність якнайкраще сприяє формуванню в зарубіжних країнах «агентів впливу», себто просуванню на лідерські позиції осіб, що представляють цінності певної країни. І саме таким масштабним проектом нашої держави і нації може стати українознавство¹. Тим паче, що у новітньому глобалізованому світі утвердження, розвиток, популяризація та поширення (пропаганда) комплексних знань про досягнення, світогляд, історію, культуру, побут тощо свого народу і держави (йдеться саме про українознавство) набуває не лише освітянського чи наукового значення, а й політично-стратегічного (геополітичного) рівня й стає складовою національної безпеки держави!

Так, наприклад, ще донедавна для українського суспільства була характерною

¹ США, наприклад, виділяють значні грантові кошти на навчання талановитої молоді з інших країн у США, яка після повернення на батьківщину буде пропагувати американські цінності.

криза ціннісно-світоглядних засад, яка проявлялася у втраті моральних орієнтирів, зростанні девіантної поведінки, збільшенні розпорошеності і диференціації українського суспільства. Цю кризу можна подолати шляхом переоцінки колишніх норм і побудови на цій основі нової системи цінностей. Відтак актуалізується питання більш ґрунтовного комплексного дослідження вітчизняної історії, культури, традицій у контексті національних цінностей, національних інтересів та цілей у спектрі реалізації політики національної безпеки. В основі ж національних інтересів знаходиться й національна безпека. І з цього огляду українознавство є природною складовою універсального вираження комплексу українських національних інтересів.

Тож українознавство має набути більш ширшого (глибшого) стратегічного значення державної ваги, в тому числі як українська «м'яка сила» соборницького, дипломатичного і політичного характеру, а не лише наукового чи освітянського. Шляхи мають бути не лише академічного чи політичного характеру, а й на рівні публічної дипломатії: 1) через мас-медіа – медіадипломатія; 2) через культурні акції – культурна дипломатія; 3) через можливості здобути освіту – освітня дипломатія; 4) через Інтернет – ноосферна дипломатія; 5) через неурядові організації – дипломатія «ноополітік» тощо [5].

Якщо ж спробувати визначити ядро домінуючих цінностей українського народу, то до них слід віднести принаймні такі: патріотизм, історія та культура, права і свободи людини, соціальна справедливість, матеріальні та духовні надбання українського народу, національна безпека, природні ресурси, конституційний лад та ін.

На основі національних інтересів та національних цінностей формуються національні цілі. Їх сутнісні характеристики визначаються динамікою та суперечливістю розвитку середовища існування суспільства і держави. Національні цілі – це конкретні ключові завдання, які держава ставить перед собою заради захисту національних інтересів та національних цінностей. Національні цілі – це своєрідні дороговкази розвитку суспільства до побудови моделі кращого стану (безпечніших умов розвитку та життєдіяльності) кожної людини, суспільства, держави [6].

Проте в умовах сучасної української реальності чітка реалізація тріади основних рушійних сил системи забезпечення національної безпеки (національні цінності – інтереси – цілі) постійно стримується недостатнім рівнем консолідації українського суспільства, що призводить до того, що інтереси, і тим більше – цілі, різних суспільних груп за певних умов набувають антагоністичного характеру, та за умов розмитості загальнонаціональної ідентичності (самовизначення) вони не проявляють прагнення до діалогу і порозуміння заради суспільного блага та національної гідності.

Українознавство (україністика) як комплекс і багатогранний синтез наукових знань у нових умовах розвитку суспільства та за нового світопорядку, що динамічно змінюються, має місію не лише збереження старих історичних, духовних, культурних надбань українського народу, а й зобов'язане долучитися до вироблення новітніх цінностей українців, до українізації (україноцентричності) ціннісного вибору українців (громадян і симпатиків України інших

національностей) в умовах сучасного динамічного цивілізаційного розвитку, а значить – сприяти консолідації новітньої української нації та забезпеченню національно-державної безпеки України.

Вибір національних цілей – це одне з головних і пріоритетних завдань держави, який впливає на її подальший суспільно-політичний і економічний розвиток та становлення на міжнародній арені.

У формуванні цілей, як світоглядних, так і державно-стратегічних, мають брати участь учені мужі нації у всіх ланках державно-політичного і громадсько-суспільного розвитку.

До вирішення цього спектра завдань державної політики має також приєднатися й українознавство, а його наукові школи та дослідники, у свою чергу, – вийти на новий теоретичний і організаційно-практичний рівень власної творчої, наукової та освітньої діяльності. І для усвідомлення цього (як вченими, так і політиками) не варто було чекати на створення в Україні «п'ятих» колон інших держав, шпигунських мереж, «культурно-історичних» організацій впливу, політичних лобістів чи збройного зіткнення!

Саме тому до утвердження, розвитку та поширення українознавства в Україні та світі мають долучитися не лише державні науково-дослідні (існуючі інститути українознавства) та навчальні установи (відповідні кафедри у вишах), громадські вітчизняні та діаспорні українознавчі фундації, а й державні органи влади у галузі освіти й культури (відповідні міністерства) та дипломатія (Міністерство закордонних справ, посольства, консульства). Адже у сучасному світі питання розвитку українознавства набуває

не тільки суто наукового чи освітнього значення, а є складовою національної безпеки та вагомим чинником державної політики як у самій Україні, так і на міжнародному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гай-Нижник П. П. Українознавство як комплекс знань про Україну та чинник сучасної гуманітарної політики і системи національної безпеки / П. П. Гай-Нижник // Гілея. – 2014. – Вип. 86 (№ 7). – С.109–116.

2. Гай-Нижник П. П. Українознавство як чинник концепту «м'яка сила» і системи національної безпеки / П. П. Гай-Нижник // Українознавчий альманах. – Вип.16. – Київ, Мелітополь, 2014. – С. 234–241.

3. Гай-Нижник П. П., Чупрій Л. В. Культура як основа «м'якої сили» держави Україна в контексті підвищення її зовнішньополітичного авторитету / П. П. Гай-Нижник, Л. В. Чупрій // Гілея. – 2013. – Вип. 79 (№ 12). – С. 266–269.

4. Гай-Нижник П. П. Започаткування та розвиток українознавчих досліджень в Австралії у другій половині ХХ ст. / П. П. Гай-Нижник // Гілея. – 2013. – Вип. 79 (№ 12). – С. 155–157.

5. Слісаренко І. Ю. Теорія і практика «м'якої сили» в міжнародних відносинах / І. Ю. Слісаренко // Освіта регіону. – 2008. – № 1–2. – С. 106.

6. Гай-Нижник П. П., Чупрій Л. В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки / П. П. Гай-Нижник, Л. В. Чупрій // Гілея. – 2014. – Вип. 84 (№ 5). – С. 465–471.

REFERENCES

1. HAI-NYZHNYK, P. (2014) Ukrainian studies as a body of knowledge about Ukraine and factor of modern humanitarian policy and national security organization. *Hileya*. Vol. 86 (№7). pp. 109–116. [in Ukr.]

2. HAI-NYZHNYK, P. (2014) Ukrainian studies as a factor of «soft power» and national

security organization. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vol. 16. pp. 234–241. [in Ukr.]

3. HAI-NYZHNYK, P. & CHUPRIY, L. (2013) A culture as basis of «soft power» of Ukraine in the context of increase of its foreign-policy prestige. *Hileya*. Vol. 79 (№12). pp. 266–269. [in Ukr.]

4. HAI-NYZHNYK, P. (2013) Foundation and development of Ukrainian studies in

Australia in the second half of the 20th century. *Hileya*. Vol.79 (№12). pp. 155–157. [in Ukr.]

5. SLISARENKO, I. (2008) Theory and practice of «soft power» in international relations. *Osvita regionu*. № 1–2. pp. 106. [in Ukr.]

6. HAI-NYZHNYK, P. & CHUPRIY, L. (2014) National interests, values and ideas as structural factors of national security policy. *Hileya*. Vol. 84 (№5). pp. 465–471. [in Ukr.]

Hai-Nyzhnyk P.

Role and Place of Ukrainian Studies in the Modern Research Area and Its Importance for the State Humanitarian Policy and National Security Organization

Abstract

Modern Ukrainian studies by no means is an independent field of research (actually, an independent science as such) in the steady-classical sense. However, it is considered to be a self-contained modernized synthesis (complex) of integrated scientific knowledge and disciplines related with civilization, ideological and spiritual development of the Ukrainian people (R & D Ukraine-centrism), its immortal nation-creative and conscious instinct of national unity (R & D nation-centrism) and its state-building evolutionary / revolutionary way (R & D state-centrism), which is based on such mainstays as Ukrainian (man / person / family) – Ukrainians (community / society / nation) – statehood (nation / civilization / state).

So, Ukrainstvo in its unity and diversity must be the major issue in Ukrainian studies (as well as the priority of own nations in nation studies of western countries: American studies, Anglo-Saxon studies, Polish studies). Namely, it is devoted to study our people, its origin, spiritual and physical features, dignity, exceptional nature, state leadership and a unique place in the European and world space and civilization progress of the mankind.

And yet, does «the synthesis (complex) of integral scientific knowledge and disciplines» except research and development component? It is obvious that doesn't, only in cases where its representatives have appropriate education, system and analytical skills, tools and other theoretical and methodological background as well. They also should aware their personal scientific responsibility and not to be motivated by craving for fantasy and sensational graphomania. However, such principal criteria and warnings (legitimization and taboo) are common to the science (research activity) in general and separate fields of research in particular.